

Latinamerika: Integration mod krise, suverænitet mod globalisering

Skrevet af: **Óscar García Agustín og Lise Rolandsen** | Offentliggjort: 16. december 2011

For snart ti år siden oplevede Latinamerika en stor politisk forandring, som resulterede i en markant indsats for at udvikle demokratiet under nye præmisser som alternativ til den dengang altdominerende nyliberalisme. Det faktum, at en række venstre- og centrumvenstre-regeringer på det tidspunkt sad ved magten samtidigt, gav mulighed for at implementere progressive politikker, sådan som de sociale bevægelser havde krævet i flere år. Vi talte på det tidspunkt om 'nye horisonter' [1] og pegede på nogle tendenser, som definerede den daværende situation. Vi synes, at det er relevant at kigge på Latinamerika igen, her i slutningen af 2011, for at se på de nuværende politiske konstellationer og vurdere, hvordan de har håndteret den økonomiske krise.

I forhold til Latinamerika kan man konstatere, at to forskellige bevægelser gør sig gældende: For det første sker der en styrkelse af nationalstaten, som ofte kan betragtes som en form for nationalisme eller protektionisme. For det andet finder der en stigende internationalisering sted gennem samarbejdet mellem de latinamerikanske lande, hvilket kan defineres som regional integration og global styring. Med andre ord søger regeringerne at løse deres nationale problemer og øge deres muligheder i globaliseringen, samtidig med at de fremmer Latinamerikas rolle som international aktør. I en tid hvor kapitalismen er fremherskende, selvom den har vist symptomer på sin egen svaghed, er det interessant at se på, hvordan Latinamerika agerer, og vurdere, om den politiske udvikling på kontinentet bærer på et alternativ til de opskrifter, som EU og USA anvender, og som stadig baserer sig på den ideologi som i sig selv har fremkaldt sygdommen, nemlig nyliberalisme.

Fra venstre til højre?

Allerede i 2009 så det ud, som om den entusiasme, som venstreregeringernes ankomst til magten havde vagt, var blevet slået ned igen [2]. Der var en vis usikkerhed omkring, hvem der ville vinde valgene i Chile, Uruguay og Brasilien. Det endte med, at højrefløjen kun vandt i Chile, hvor den konservative Sebastián Piñera indtog præsidentembedet i 2010. Derimod kom nye højreorienterede kræfter også til magten ved Ricardo Martinelli i Panama i 2009, Juan Manuel Santos i Columbia, Laura Chinchilla i Costa Rica i 2010 og Otto Pérez Molina i Guatemala i 2011. Til denne liste kan vi tilføje den mexicanske regering ved Felipe Calderón, der har siddet ved magten siden 2006.

Mere alvorligt blev det uden tvivl med kuppet i Honduras i 2009. Præsident Manuel Zelaya havde gennemført et projekt, der lignede Hugo Chávez' i Venezuela. Ud over

at kuppet kaldte minder frem om den latinamerikanske historie, var det bekymrende at konstatere, hvor svært det øjensynligt var at opstille et demokratisk, politisk alternativ, ligegyldigt om det betragtes som socialisme eller populisme - ikke mindst når der bruges udemokratiske teknikker til at stoppe det. Selvom de internationale institutioner fordømte kuppet, var der ingen vej tilbage, og en ny regering, skabt som en følge af kuppet, blev valgt i 2010.

Imidlertid viste venstrefløjens sig at være stærkere, end man i første omgang havde kunnet forvente, eftersom den var i stand til at komme sig over de to største benspænd, som ville have sået tvivl om dens projekt. Da Lula i Brasilien og Chávez i Venezuela kom til magten, opstod en ny form for ledelse baseret på store personligheder, som repræsenterede henholdsvis centrumvenstre og socialismen. Efter Lulas sidste mandat var det lidt usikkert, om Dilma Rousseff kunne spille en lignende rolle. Selvom Lulas skygge er stor, har Dilma virket overbevisende indtil nu. Endnu mere usikker var situationen dog i Venezuela, og løsningen blev derefter: Chávez satte alle sejl til for at ændre forfatningen og tillade muligheden for, at han selv kunne opstille som kandidat for en tredje mandatperiode.

Stærke ledelser har vi også oplevet med Evo Morales i Bolivia, Rafael Correa i Ecuador, Daniel Ortega i Nicaragua og Kirchner-ægteskabet i Argentina. De har alle måttet håndtere sociale protester, men de støtter samtidig sociale bevægelser og fagforeninger gennem stærke alliancer. Desuden anvender og implementerer de nye former for deltagelse og inklusion af de lavere sociale klasser. På den anden side ser vi også en tendens til at akkumulere personlig magt gennem et tæt netværk, som inkluderer erhvervslivet, det juridiske system og militæret.

Den økonomiske situation i Latinamerika er karakteriseret ved kapitalismens tidlige sammenbrud. Den såkaldte Washington-konsensus var et stort tiltag, ledet af USA, til at implementere nyliberalisme i hele kontinentet. Fiaskoen var tilsvarende stor. Dilma Rousseff definerer perioden som det tabte årti og understreger, at alle er klar over, at politikkerne i 80'erne og 90'erne fejlede i Latinamerika.

Optimismen efter den nyliberale krise i 90'erne faldt sammen med venstrefløjens tvivl over, om de ville klare sig igennem økonomisk, og om de ville blive erstattet af en ny højrefløj. Præmissen har vist sig at være dobbelt forkert. Regeringerne har svaret effektivt på krisen. Årsagen er blandt andet, at Latinamerika har brugt sin erfaring efter 90'ernes tilbagegang til at fremme eksporten af råvarer, forbrug og arbejdsmarkedet. IMF [3] regner med, at væksten i Latinamerika vil ligge på 4 %, og de lande, som vil blive mest påvirket af krisen, er dem, som er mest afhængige af deres tætte samarbejde med USA. Det gælder f.eks. Mexico og Columbia. Dette forklarer, hvorfor der er så stor en interesse i at styrke det interregionale samarbejde og nye markeder, herunder især Kina.

I det følgende vil vi kigge på, hvorfor en ny definition af nationale interesser er relevant for at kunne fremme ligheden og bekæmpe fattigdommen, f.eks. i Peru og Argentina, hvor nye præsidenter er blevet valgt eller genvalgt i 2011. Mens dette muligvis kan forhindre den økonomiske krises negative indvirkning, kan regional integration på kontinentet vise sig at være den bedste måde at danne et alternativ i et globalt perspektiv.

Nationalisme og populisme

Som en reaktion imod den globale nyliberalisme og den store sociale ulighed kan man identificere to bevægelser: Nationalisme, som forsvar for nationens interesser, og populisme, som forsvar for folkets interesser. Det er klart, at begge fænomener kan spille sammen under den såkaldte national-populisme, bedst repræsenteret af venstrefløjen i Venezuela og Bolivia. Vi vil fokusere på to lande, som har valgt nye præsidenter i 2011, nemlig Peru og Argentina, fordi de viser specifikke former for henholdsvis nationalisme og populisme. Begge afspejler et krav om øget suverænitet, hvilket resulterer i mere protektionisme og statsindblanding i økonomien, men landene har også udviklet sig i to forskellige retninger.

Den nyere politiske historie i Peru kan kendetegnes som et politisk déjà-vu eller kandidaternes evige comeback til magten. Alan García vandt valget i 2006 mod Ollanta Humala, men det var ikke hans første præsidentperiode. Han blev valgt første gang i 1985 men forlod landet under en stor økonomisk krise og politiske skandaler. Alejandro Toledo implementerede nyliberale politikker under relativ stabilitet i landet, men han var indblandet i den ene personlige skandale efter den anden, og det skadede hans popularitet. Alligevel opstillede han igen i 2011, uden succes i den første runde. Mere iøjnefaldende er Alberto Fujimori: Som en autoritær figur sad han ved magten fra 1990 til 2000 og blev anklaget for forbrydelser mod menneskeheden. Hans datter, Keiko Fujimori, var tæt på at vinde præsidentvalget i 2011, men hun endte med at tabe til Ollanta Humala.

Økonomisk set er Peru et af de latinamerikanske lande, som har oplevet mest markant vækst inden for de seneste år, men dette har ikke ført til større social lighed eller været særlig nyttigt i forhold til at mindske fattigdommen. Det forklarer, hvorfor Alan García fik ros internationalt, mens befolkningen ønskede fornyelse og stemte på Ollanta Humala i stedet. Sidstnævnte tabte valget for 5 år siden. På det tidspunkt fokuserede hans politiske projekt på etnonationalisme, som er en blanding af nationalisme, socialisme og de oprindelige folks etniske overlegenhed. Det lykkedes ikke for ham at komme til magten, men til gengæld indledte han en væsentlig politisk drejning.

Den venezuelanske præsident støttede Humala meget aktivt i 2005, men Humala fik stor kritik for det og mødte mistillid i befolkningen, som så ham enten som en

Chávez-marionet eller som en økonomisk risiko (eller begge dele). Efter valgnederlaget pegede Humala i stedet på en mere ansvarlig økonomisk model, nemlig Lulas, med henblik på at opnå mere troværdighed og berolige markederne. Endvidere blev hans nationalisme mindre etnisk og mere økonomisk. Paradoksalt nok stemte Nobelprisvinderen Mario Vargas Llosa, noget modvilligt, på Humala i 2011, selvom han havde anklaget ham for racisme i 2005, i håbet om at undgå, at Fujimori skulle vinde, og at Humalas løfter og politiske drejning ville være sande.

Humalas forsvar for nationalismen kan defineres meget kort som kampen for naturlig suverænitet, dvs. genindvindelsen af de naturlige ressourcer. Dette indebærer beskyttelse af det nationale marked, prioritering af internt forbrug og mere skat til virksomhederne. Imidlertid har Humala ikke vist sig energisk nok til at implementere sådanne politikker og heller ikke til at kunne udfordre erhvervsinteresserne og de transnationale virksomheder. Alt tyder på, at programmet til at anerkende nationen og styrke staten svækkes på grund af pragmatisme og et for venligt forhold til de økonomiske aktører. Det kan betyde, at omfordeling igen bliver glemt, og uligheden vokser på trods af de gode økonomiske prognoser. Det, der mangler, er bl.a. en mere markant rolle til staten samt inklusion af folket, sådan som man har oplevet det under Kirchner-regeringerne i Argentina.

I Argentina er situationen nemlig speciel. Efter en alvorlig økonomisk krise blev Néstor Kirchner præsident i 2003 og startede et politisk projekt, som hans hustru Cristina Kirchner har formået at forsætte siden 2007. Efter Néstor Kirchners død sidste år opstod der stærk usikkerhed om, hvorvidt Christina Kirchner kunne køre deres projekt ("kirchnerismen") videre. Hun har allerede vist en stærk personlighed og har ikke undgået direkte konfrontationer. Da hun overtog embedet som præsident i 2011, brød hun med protokollen, idet hun erklærede sig ansvarlig for Gud, fædreland og hendes mand. Det var en måde at anerkende og respektere hendes mands arv på men også en måde at personliggøre politikken og institutionerne. Faktum er, at hele ceremonien var meget følelsesladet, hvilket også har præget politikken.

I ceremonien var der dog også plads til en markant politisk tale, hvori Cristina understregede, at hun er argentinerens præsident og ikke de multinationale selskabers. Hun fremhævede statens rolle som en stærk aktør, der skal være godt vævet sammen for at undgå, at det bliver en tom skal eller en nikkedukke. Hun distancerede sig også fra de økonomiske politikker, der anvendes i EU, hvor man ifølge hende kun leder ud fra inflationen (og mindskelse af underskuddet, kunne man tilføje) i stedet for at tænke på vækst og jobskabelse. Disse argumenter er netop det, der kendetegner kirchnerismen: En større inddragelse af de ekskluderede, koncentration af magten og økonomiske omfordelingspolitikker, der skal mindske uligheden og skabe national vækst.

Kirchnerismen kan defineres som populisme, fordi den omdefinierer de demokratiske principper med henblik på at inkludere dem, der er uden for systemet. På den måde kan populismen (på linie med Chávez' socialisme) ses som et alternativ til nyliberalismen. Den politiske filosof, der har inspireret dette positive blik på populismen, er argentineren Ernesto Laclau [4]. Han fremhæver, at Néstor Kirchner fornyede populismen på tre måder: 1) Han var en radikal demokrat, der støttede sig til den folkelige mobilisering og ikke det bureaukratiske apparat. 2) Han skabte en forbindelse mellem populisme og institutionerne. 3) Han var skarp og handlekraftig i sine beslutninger.

Man kan kritisere Kirchner for at akkumulere for meget magt, hvilket tydeliggøres af den manglende politiske opposition og den åbne kamp mod medierne og dem, der styrer dem. Men denne magt bliver suppleret af en solid støtte fra det, Néstor Kirchner kaldte transversalitet. Det består af alliancer med en række sociale og økonomiske aktører og kunne med Gramscis ord også kaldes for artikuleringen af en ny hegemoni. I populistisk logik skabes der en modvægt til anklagerne om autoritær magtanvendelse gennem den eksisterende sociale støtte, som giver politisk legitimitet.

I modsætning til Peru er kampen mod økonomiske magter i Argentina sat i gang for at implementere sociale politikker, selv om der sættes spørgsmålstegn ved, om den personlige magt repræsenterer præsidenten. Til gengæld har det vist sig at være effektivt i forhold til at beskytte suveræniteten og give staten en aktiv rolle i økonomien. Risikoen for, at folkets interesser forsvinder, som det måske kan ske i Peru, kræver, at de nationale interesser styrkes. Imidlertid er det ikke nok, når økonomien skal sættes ind i en global sammenhæng.

Integration og samarbejde: CELAC

Den 2. og 3. december 2011 blev CELAC (Fælleskabet af latinamerikanske og caribiske stater) dannet. CELAC består af 33 lande. Man kan være skeptisk over, hvor mange nye latinamerikanske institutioner der er blevet oprettet inden for de seneste år, og man kan også diskutere deres effektivitet. Men det skal ikke lede os til at overse det væsentligste, nemlig at Latinamerika er i gang med en stærk politisk og økonomisk proces hen imod en styrkelse af den regionale integration og det interregionale samarbejde. Det er ikke tilfældigt, at integration bliver fremlagt som et tydeligt svar på den globale økonomiske krise.

Der er to aspekter, der skal fremhæves for at kunne forstå relevansen af den øgede regionale integration. For det første er der en fælles opfattelse af, at Latinamerika under globaliseringen skal bygges på indbyrdes afhængighed. Staten skal styrkes, og det skal den indbyrdes afhængighed både inden for kontinentet og i forhold til Syd/Syd-forbindelsen også. De latinamerikanske lande deler ideen om, at deres

bedste mulighed for at udvikle sig og udnytte de økonomiske ressourcer er igennem samarbejde internt og med BRIK-landene (Brasilien, Rusland, Indien og Kina). Det betyder ikke, at de nationale økonomiske interesser ikke prioriteres, eller at protektionismen forsvinder; det handler blot om at prøve at finde en bedre ramme for samarbejde med henblik på at styrke såvel fælles som egne interesser.

Det andet aspekt, som springer i øjnene og afspejler viljen til samarbejde, er, at alle ideologier er repræsenteret i CELAC og støtter projektet. Det er nemt at identificere tre forskellige politiske familier: Den socialistiske, med Venezuelas præsident Hugo Chávez i spidsen, centrumvenstre, ledet af Brasilien med Dilma Rouseff, og højrefløj, hvor den mexicanske Felipe Calderón spiller en stor rolle. Når man ser på Europa, hvor de fleste regeringer er konservative, og alle er enige om fordelene ved kapitalismen, kan man mistænke, at det især er nationale interesser, der er baggrunden for modstanden mod et tættere samarbejde. I Latinamerika, hvor der er større uenighed, har regeringerne bedre forstået, at samarbejde er helt og aldeles nødvendigt.

Der er en udbredt fornemmelse for, at løsningen på krisen ikke vil komme fra Europa eller USA, og også for, at den nyliberale model heller ikke vil være en stor hjælp. Den første tale ved indvielsen af CELAC blev holdt af den konservative mexicanske præsident, og den var helt på bølgelængde med ideen om et forenet Latinamerika, bygget på principper som adskiller sig fra den vestlige kapitalisme. Calderón talte om Latinamerika som utopiernes kontinent, og han gav de historiske frihedshelte æren for at have skabt "mere retfærdige nationer, hvor alle er ligeværdige medborgere og ikke underordnede eller slaver". Selv om retorikken fylder meget, tegner der sig allerede fra starten et fælles ønske om et forenet Latinamerika og en bevidsthed om, at landene skal styrke deres afhængighed, hvis de vil være uafhængige i den globale verden.

Der er faktisk andre internationale fora, hvor Latinamerika deltager. Et af dem er de iberøamerikanske topmøder, som også omfatter Spanien og Portugal. Disse topmøder har gradvist mistet deres relevans og har ikke været en del af den politiske dagsorden i de seneste år. De vækker først og fremmest opmærksomhed på grund af anekdotiske sammenstød, som det der fandt sted mellem Hugo Chávez og den spanske konge, Juan Carlos, i 2007, eller i år i Paraguay hvor Ecuadors præsident forlod mødet i protest mod IMF's repræsentant.

Den mest direkte internationale reference er OEA (Organisationen af amerikanske stater), der består af de latinamerikanske lande, med undtagelse af Cuba, og USA og Canada. Nogle lande, med Ecuador og Rafael Correa i spidsen, har gjort en indsats for at delegitimere OEA som et amerikansk instrument, der forhindrer tættere samarbejde mellem latinamerikanske og caribiske lande. Denne position blev ikke

støttet af andre lande, og CELAC har eksplicit til formål at supplere OEA, ikke erstatte den.

Således skal behovet for et nyt politisk forum ses i forlængelse af Latinamerikas ambitioner om at blive mere selvstændigt over for USA og dyrke det interne samarbejde på egne præmisser. Da venstrefløjten kom til magten i en række lande, blev der talt om, at det var en konsekvens af, at USA var optaget af andre ting (den internationale dagsorden var præget af situation efter 9/11 og Irak-krigen), og den fordelagtige økonomiske konjunktur. Disse omstændigheder har gjort, at nogle højreorienterede lande også har accepteret centrumvenstres præmisser om samarbejde og kampen mod ulighed og ligeledes har taget afstand fra nogle af de nyliberalistiske principper.

Det står tydeligt i CELAC's Caracas-erklæring, at Latinamerika stiler efter at spille en mere afgørende rolle i globaliseringen og være i stand til at sætte en fælles dagsorden: "Med overbevisningen om at enhed og samarbejde inden for de politiske, økonomiske, sociale og kulturelle områder i Latinamerika og Caribien, ud over en grundlæggende ambition hos de folk, der her er repræsenteret, udgør et behov for succesfuldt at imødegå de udfordringer, som vi som region står over for" [5]. Når man ser på de emner, som er blevet diskuteret, og der er opnået enighed om, så er der en markant vilje til at gennemføre en selvstændig dagsorden. Der er et direkte opgør med imperialismearven, både fra England ift. Malvinerne og fra USA ift. Cuba, en modstand mod indblanding (især fra USA) i egne problematikker som narkotikaspørgsmålet, og et anderledes perspektiv på f.eks. migration som en global problemstilling. I CELAC's dokumenter er der mange referencer til FN og det internationale system, hvilket tyder på en interesse for at påvirke og ændre dem.

Som sagt er det for tidligt at afgøre, om CELAC vil lykkes i sit forehavende, eller om det løber ud i sandet. Indtil nu kan vi blot konstatere, at det har en symbolsk betydning, at der tegner sig et politisk ønske for mere regional integration, vilje til at vise en fælles stemme (eller en stærkere enighed) og måske en alternativ tilgang i den globale verden.

Den modsatte vej af EU?

Det er lidt paradoksalt at se EU's forvirrende og upræcise svar på krisen, og hvordan der tales om integration i to rytmer, de teknokratiske regeringer der sættes ind i lande som Grækenland og Italien, de internationale institutioners stigende rolle (som f.eks. IMF), bekymringer og ønske fra USA om, hvordan EU skal agere, to lande med lignende ideologier (Tyskland og Frankrig), der er i stand til at bestemme EU's fremtid, og andre lande (som England) der tager afstand herfra. Intentionerne om at genoprette eller genopbygge kapitalismen lyder pludselig meget naive.

Latinamerika prøver nu at udforske en alternativ vej ud af den økonomiske krise, i dette tilfælde efter den forfejlede nyliberalisme i 90'erne. Selv om der mangler ideologisk enighed, er mange af venstrefløjens præmisser blevet fremherskende. Ligeså relevant er det at forstå dynamikken mellem forsvaret for nationalstaten (og en vis protektionisme) og udviklingen af transnationale organisationer og fora, som styrker den regionale integration. Mens EU svækkes som fælles projekt, kører Latinamerika en anden vej og forsøger at kombinere folkets interesser med en nødvendig institutionalisering af det internationale samarbejde.

Noter

[1] Óscar García Agustín og Lise Rolandsen Agustín. "Nye horisonter for det politiske panorama i Latinamerika". *Kritisk Debat*, december 2004.

http://www.kritiskdebat.dk/articles.php?article_id=322

[2] Rodrigo Orihuela. "Latin America's swing to the right". *The Guardian*, 29. juli 2009.

[3] IMF. "América Latina: Crecimiento sólido pero se agudizan los riesgos". *Boletín Digital del FMI*, 5. oktober 2011.

[4] Ernesto Laclau. "El legado de Nestor Kirchner". *Página/12*, 4. november 2010.

[5] CELAC. "Declaración de Caracas". 2011. <http://www.celac.gob.ve/>